

So titho a kapaka bebetad
o Mga Bai ago so mga
kabenar iran: usayan ko
CEDAW

CEDAW | convention on the elimination of
all forms of discrimination against women

NCRFW | UNIFEM | CIDA

Original CEDAW brief in English
written by
Olivia H. Tripon

Translated by
Dr. Hamid A. Barra, LL.B.
Yasmin Busran-Lao

Cover design by
Women's Feature Service (WFS)

Published by
National Commission on the
Role of Filipino Women (NCRFW)
UNIFEM CEDAW
South East Asia Program-Philippines

With support from the
Canadian International
Development Agency (CIDA)

Printed in the Philippines
March 2006

ANTONAA I CEDAW

Aya CEDAW na so Kapasadan ko Kadadas o Langon a okit a Di Kapakarerepenga ko manga Bai. Ped a kaphagosaya on na Rantaran o mga Kabenar o manga Bai a lomalangkap ko langowan a inged maana Kapesadan pantag ko manga Bai o din a Kapasadan a Langkap ko Kaisaisa o manga Bangsa/Inged sa Doniya pantag ko manga Kabenar o manga Bai. Giyangkaya Kapasadan (CEDAW) na ayabo paganay ago tagna a kapasadan sa doniya a rangkom a kiyambitiyara a niyan ko manga kabenar o manga bai kena o ba sii bo ko ndolondolan o din a pantag ko kandato ka rapeg iyan so manga kabenar pantag ko kakhawiyagan, kaphaginged, adapt ago so kaphamilya.

So CEDAW na tiyanto o Kalimodan a Antarabangsa sii ko December 18, 1979 ko masa o Sapolo Ragon a Inisenggay ko manga Bai. Giya Pilipinas na pinirmaan iyan so CEDAW ko July 15, 1980 go tiyanto niyan ko August 5, 1981.

So CEDAW I ikadowa a langkap a tiyarima a kapasadan sa doniya (makatotondog ko Kapasadan mipantag ko Kabenar o manga Wata) sa magatos ago walo polo a inged ko magatos ago siyawpolo ago isa a minirma on a Ompongan a manga inged sii ko March 2005. Giyangkaya a kapasadan na miyamondas ko September 3, 1981 odi na miyaka dowapolo ago lima ragon imanto a 2006. Ogaid na tanto a kainotan so matao ago somasabot sa kapasadan aya.

INO SENGGAIN SO RANTARAN O KABENAR O MANGA BAI?

So Pamekasan o CEDAW na piyayag iyan so kaaden o di kapakarerepenga ko manga bai sa di misoson ko manga kabenar a kamamanosiya a langkap so kalindinga ko kabenar o manga bai. So di kisosonen ko kabenar o manga bai na marayag so kasosopak o tindeg ko kandatadatar o kabenar go so padaadat ko kabenar a kamamanosiya I sa pekhabaloi ana a pangalang ko kinggolalanan o manga bai ko sangan iran ko langowan o golongan o kawiyagoyag sa kandatar iran ago so manga dato pantag ko kaparoli o kapakaozor ago kalilintad.

ANTONAA I RARAD O KIYATANTOWA A GOBIRNO A PILIPINAS SA KAPASADAN AYA?

So kiyabaloi a Pilipinas a ped a inged a tomiyarima ko CEDAW na miyatanto niyan a tiyanged o gobirno so kaaden o di kapakarerepeng o manga bai so di kiran kidatadaren sa miyapatot so kaokhaog o parinta. So manga inged a tomiyarima/ tomiyanto saya na kiyapatorayan sa kapagadati ran, kalindinga iran go kitomanen iran ko manga kabenar o manga bai.

Mandingandingan kiran:

- So kapakadaa iran sa bisa ko langon o di ontol a kitab ago adapt.
- Ibada iran so manga kitab/galebek go tindeg a phakaaden ko manga lalan go bolong a makanggonanao ko kipamayandegen ko kabenar o manga bai go so katanor o pekha dazangan a manga kabenar iran.
- Maaden so kandatadatar nggolalan ko manga okit a domadait ko betad ped on so manga lalan a maliwanag, madaya a manga sarat go mamomondas a khaokhaog.
- Memaal sa katantowan a langkap oman pat ragon a makabebegay a karina sa ininggolalan iyan so sangan iyan a atastanggongan sa kapasadan aya.

ANTAWAA I THANOR GO THANTO SA SO SANGAN O MANGA INGED A TOMIYARIMA SAYA NA ININGGOLALAN IRAN?

So Kaoompongan ko manga Inged sa Doniya (United Nations) na piyakatindeg iyan so Lompokan/Komiti ko CEDAW a maapedon so dowapolo ago telo a mamponay sa akal a pinili o manga inged a tomiyarima saya sa aya sangan iran a galebek na giya kaphagilaya iran ko manga okit a kininggolalanan o manga inged ko sangan iran na go so patot a nggalebeken iran ko thondog a masa. Sii ko Gintasan a dowapolo ago isa (Article 21) ko Kapasadan a CEDAW na bebegan iyan sa kapaar so Lompokan sa kibadaan iyan so Langkap a Singayo a penggalebeken. Giyaya na marayag a makapemamaana sa sogowan ko manga pandowan o Kapasadan a CEDAW pantag ko kabonar o manga bai sa so atastanggongan o inged/ bangensa.

So lompokan a CEDAW na pekhalimod makadowa ko saragon sa New York sa rikisaan iran so manga katantowan o manga inged ko soled a dow ka pito gawii igira January ago July sa kapakadadapa o manga akila o manga inged go so manga opakaton a liyo ko parinta a ped a kapapatorayan ko kambaal iran mambo sa rek iran a katantowan.

ANTONAA I DI KAPAKAREREPENGA KO MANGA BAI?

Aya maana ini na so kisesenggai, katataplisa go katatamani sabap ko ko kambida ko kaatawi (mama antaa babai) a aya rarad odi na antap iyan na so kadadas odi na kapakada o katatarimaa, kipagandisanen o din a kinggolalanan o manga bai ko manga kabonar iran, melagid o mbangon sa walay antaa di sa miyadadas so kapakapererepeng o manga dato ago manga bai ko manga kabonar iran a kamamanosiya I go so manga kamaradika iran a matetendo sii ko golongan o kandato, kaphaginged, adapt, kapakaphapantag pantag go so salakao san. (Gintasan a Paganai ko CEDAW).

ANDAMANAYA I KAPHAKADA-A O CEDAW KO KADADAS O MANGA KABENAR?

- Antap iyan so tanto a kapakarepeng o manga bai. Kapapaliyogatan so manga parinta ko manga inged ko kapakaperarad anan ko kawiyagoyag o manga bai.
- Maririmbit iyan so Atastanggongan o manga Inged. Aya maana nan na so oman i bangensa/inged na aden a manga atastanggongan iyan ko manga bai a di niyan khatalikodan.
- Isasapar iyan so manga panagontaman ago manga tindeg a pekhatago iyan so manga bai sa di mipagi inontolan a betad apiya antonaa I antap anan.
- Papaliyogatan iyan so manga Inged a Tomiyarima on sa kalindinga iran sa di kapekhalaadi ko kabonar o manga bai a nggolalan kena o ba so bo so manga sapak o parinta go manga gomagalebekon ka san pen ko makaliliyo ron a manga tao a go manga ompongan.
- Tatarimaan iyan so rarad o adapt ago panarima a pephakataman ko di kindayadayaan o manga bai ko manga kabonar iran sa ipepangorao niyan ko manga parinta san sa kasambii ko kalalayaman a manga adapt go dadabiyatan a makaaden ko di kapakarerepeng o manga bai.

ANDA KO KAPHAGINGED SA PILIPINAS I KADADALEMAN KO DI KAPAKAREREPENG O MANGA BAI GO ANDAMANAYA I KATHOMBOKA ON A PAMIKIRAN O CEDAW?

KANGGALEBEK GO KAPAGIMPLIYADO

Mitatanan so manga bai pantag ko pekhiogop iran ko galebek igira inidayag ko manga dato sa ngkaya somiyagad a sapolo ragon. Sii ko let o 1995 taman ko 2004, naso gomagalebek a manga bai na matag baden limapolo ka porsinto ogaid na so manga dato na walo polo ka porsinto. (October Rounds of the Labor Force Survey LFS, NSO)

Giyangkanan a di kapakarerepeng ko kanggalebek na tatap a katatanto niyan. So payagan a giloba ko 2004 na marayagon a so manga babai a Filipino na sii zosoramig so manga galebek iran ko manga atastanggongan a mi lolompok ko sangan iran a galebek sa walay lagid o galebek sa opisina go so sakodo ko manga tao ogaid na so manga dato na sii siran ndadakel ko manga reregen go mapened a galebek. (LFS NSO)

So manga mama a Filipino na aya zosoramig sa sokatan a sokay ago kapelaba a galebek iran ogaid na so manga bai na romaramig sa daa sokay ran ko manga galebek ko kaphamiliya. Sii ko 2004, na limapolo ago nem ka porsinto ko daa sokay niyan a gomagalebek ko pamiliya na manga bai, go nempolo ago pat ko pezokayan na manga dato, go nempolo ago pito ka porsinto dii zokat a panagontaman a ginawa na manga dato. So khigagalebek a manga bai na limapolo on ka porsinto na phoon sa sokay a sokatan iyan na so telopolo on ago telo ka porsinto na phoon sa sokatan a panagontaman a ginawa, go so sapolo on ago pito ka porsinto na daa sokay niyan ko galebek ko kaphamiliya. (NSO)

Makapendatar so sokatan o manga dato ago manga bai ko galebek sa liyo a Pilipinas ogaid na mbida so golingan o sangan iran/ rarad o galebek iran. Sii ko 2004, na limapolo ago isa ka porsinto ko gomagalebek sa liyo a manga Filipino na manga babai ogaid na aya bo a pekhipakawit iran sa inged na limapolo ago pito ka porsinto sii ko PhP 74,267 average a pekhipakawit o khigagalebek a manga mama sa liyo a Pilipinas. Aya sabap anan na kagiya aya kalilid a kanggagalebekan o manga babai na maito I sokay go korang so kalilindinga ko kabenar iran. Sii ko 2004 na miyatoon a so sabaad (55.8%) ko manga bai a gomagalebek sa liyo na di mabibiyaksa a khigagalebek ogaid na miphapantag iran a manga dato na dowapolo ago pito ka porsinto ron na biyaksa i galebek go so dowo on polo ago nem ka porsinto na sii ko manga galebek ko manga makina. (2004 Survey on Overseas Filipinos, NSO)

Sii ko Gintasan a II ko CEDAWna lilindingen iyan so kabenar o manga bai sa...

- *Kapakarepeng o kabenar ko kapakatoon sa galebek, kamapiyaan, kapakaozor ko galebek, go kasinanad*
- *Kapakarepeng ko sokay san ko miyasanang a galebek*
- *Kalinding o kapiya kambobolawasan go kapalihara ko darpa go masa a kanggalebek*
- *Kabenar ko di kapakangalebek igira membawata go so manga ped a kamapiyaan ko galebek rakhes o di kada sa galebek sabap ko kakharitan o din a kapaka bangon sa walay.*

So Khigagalebek a manga Filipino sa Liyo a Pilipinas na makasarig siran pen so Kapasadan a Antarabangsa ko Kapelindinga ko manga Kabenar o manga Gomagalebek sa Liyo a Pilipinas rakhes o manga pamilya iran go so Payagan ko Kabenar o manga Filipino a Gomagalebek sa Liyo a Pilipinas odi na RA 8042 a irarakhes iyan a phelindingen iyan so di midadakat a Gomagalebek sa Liyo a Pilipinas go miyakabelang ko maana o di somoson sa kitab a pephangowa sa gomagalebek sa liyo sa minirakheson apiya so manga sisipeg/ manga tonganay.

So manga bai ko di miiitong a gomagalebek na daa matatanged a a bagiyan iran a manga kamapiyaan go di siran malilinding, go so pekhiogop iran ko kawigan o inged na di miiitong. Aya kapapantagan a manga kitab a lomilinding ko manga bai ko gagalebekan iran na:

- RA 6972 Kitab ko Kaalimaa ko manga wata igira Daondao (Day care law)
- Kapakalepas nggalebek o dato ko kambawata o karoma niyan (Paternity Leave)
- Manga kitab a lomilinding ko ped a gomagalebek
- RA 7882 a pembegay sa tabang ko manga babai a dii ndagadagang sa maito go gomagalebek ko manga iito a kapandayan
- RA 8289 a “Payagan ko Kabenar o manga Roroni a Dagangan” (“Magna Carta for Small Enterprises”)
- RA8425 a inibada niyan so kaaden o panabang a maroni a okit ko kada o kamermer. Sii ko kiyapos o 2003, na isa ka million a miykatonggos sa manga panabang ko pitibarangan a pephmagotang a manga pangadapan a so kadakelan sang kanan a miyanonggos sa panabang na manga bai.

Manga Langkap a Inibada a CEDAW

- Bilangan a ika 13 –merepeng a sokay ko melagid i kapened a galebek
- Bilangan a ika 16 – kapayag o betad ko awid a akal ko da kasokai a manga bai a gomagalebek rakhes o kibetad o manga antangan ko katanto o kabayadi ron, kaaden o kalindinga ko manga kabenar na go so katanto o manga kamapiyaan.
- Bilangan a ika 17 – Katakes go kabadali sa arga ko da maitong a manga galebek sa soled a walay o manga bai na go so katantowa go katanged anan a ped ko langkap a sokatan o bangsa/inged.

KADATO AGO PARINTA

So Pangadapan ko Kapamily (Commission on Election or COMELEC) ko kiyaliyo o payagan ko miyamakataban ko kiyapamily isa ko May 2004 aya bo a miyamakadaag a manga kandidato a manga bai ko piyagoragoradan a manga kadato na da makalepas sa sapolo ago pito ka porsinto:

- Telo (3) a senador a manga bai ko sapolo ago dow a manga senador, telo polo bo a manga bai ko dow gatos a manga depotado
- Isa a akila a party o manga bai (Gabriela) ko sapolo ago nem a bagiyan go pat a babai ko dowapolo ago pat a akila o manga party list
- Sapolo ago lima ko pitopolo ago pito a gobernador, pito ko ko pitopolo ago pito a bais gobernador, magatos ago dowapolo ago isa ko pitogatos ago dowapolo ago lima a ped sa trisibokal/ board member.

- Sapolo ago lima ka porsinto (15.4%) ko manga mayor, sapolo ago telo ka porsinto (13.8%) ko manga baismayor na manga babai. Sapolo ago pito ka porsinto (17.1%) ko manga koseyal sa city ago munisipyo na manga babai.

Owaiden ka madakel a pemboto ko manga bai go pephakataban siran ko manga kaphiliya I ogaid na tanto a maito a kapephakaped iran ko kandato ago kapamarinta.

Sii ko 1998 go 2001 a kiyapamili ko manga olowan ko kaphaginged a Pilipinas go sii ko piyaginged-ingedan na baden dowapolo ka porsinto a miyakataban ko manga bai a miyakipili . Minsan pen pephakataban so sabaad kiran ogaid na aya matatanged na tanto a maito a kapephakaped o manga bai ko kandato ago kapamarinta. Aya mataan na so mababa a miyaperarad o manga bai sa kiyapamili sii ko 2004 na tanto a miyaka itoito mapasad ko kapheporo/kaphagozor iyan iphoon ko 1995. (COMELEC)

So Kitab ko Rantaran o manga Ompongan a Kapholitika (Partylist law) na pephakabegay sa panginam ko manga bai sa kaped iran ko kambaal sa kitab ogaid na so manga paliyogat ko kabaloi a kalangkapan a manga ompongan anan ago so kaada o osayan non bapiya sii ko pephakaboto a manga bai na pephakaalang go pekhatagowan iyan sa balamban so kapephakataban o manga partido o manga bai. Pephangenin o manga opakot o manga bai a mirampay sa telopolo ka porsinto so itongan o manga bai a makapopon sa manga ompongan a politika ago sa manga ped a pangadapan o parinta.

So kaaped o manga bai ko kokoman na piyakaratarata sa ginawa ka tanto a maito.

Sii ko Shari'a courts a kokoman a tomitikay ko Bitikan o manga Muslim na palaya den manga mama inontabo ko sakatao a bai a kiyaidinan a kokoman/kali ko 1996 sa Shari'a Circuit Court . Sii ko March 2004 na pat a bai ko sapolo ago pat a manga poporo a kali ko Pompongan a Kokoman sa Pilipinas (Supreme Court).

Minsan pen ndadakel so manga bai ko kagagalebek ko manga opisina sii ko ikadowa pangkat a manga galebek ogaid na da iran pen maropet so pagelet a pagalongan.

Limapolo ago telo ka porsinto ko 1.45 million a gomagalebek sa gobirno ko 1999 na manga bai ogaid na sii bo ko ikadowa pangkat (pitopolo ago isa ka porsinto/ 71.9%). Baden telopolo ago pat ka porsinto ko manga bai I matatago sa paganay ago ikatelo a pangkatan o manga galebek. Aya kadakelan ko manga bai na gomagalebek ko matetendo (technical) a galebek na so manga dato na manga salinggogopa (clerk) odi na olowan a pephamando (managers/executives). (Civil Service Commission)

So kaaped o manga bai ko opakot o gomagalebek ko manga kandagang na miyathoton poon ko limapolo ago siyaw ka porsinto (59.6%) sii ko 1996 san ko telopolo ago pat ka porsinto (34.2%) ko 2000. So pen so kapagoolowan o manga bai ko manga opakot o gomagalebek na miyathoton poon ko telopolo ago lima ka porsinto (35%) ko 1998 san ko dowapolo ago lima ka porsinto (25.6%) ko 2000 (NCRFW)

So CEDAW na aakon iyan so kabenar o manga bai ko ...

- Ko kaboto go ka khandidato go kathandingan sa galebek ko gobirno/ parinta ko langowan o sapak o din a pangkatan iyan (gintasan a ika 7)
- So kapamangeped sa manga opakot a kunaba rakhes o parinta/ gobirno go so manga katitimo timo a aya antap iyan na so ompiya ko kadakelan go so kaphaginetao ko kandato sii ko inged (gintasan a ika 7)

- Makasagad ko kaakila i ko inged ko ped a inged sa doniya ago makapamangeped sii ko galebek o manga ompongan a makaliliyo sa Pilipinas (gintasan a 8)

GALEBEK KO KAADEN O MADAKEL A TAO GO SO LINDING KO KAPIYA KAMBOBOLAWASAN

- Da a minibada a tindig ko kasiyap o kambobolawasan a mapiya ko kambawata
- Dowa polo ka porsinto (20.5%) ko miyaka bangon sa walay a manga bai na di katatarotopan ko angina iyan ko bolong ko katamani ko kaogat o di na kathandingana ko kaphamilya (2000 Family Planning Survey)
- Katatamani ko kapakakowa sa manga kinanglan a nganin, kegawan, go sakodo ko manga bolong a pangalang ko kaogat sii ko sabaad a bandar a ingud go probinsiya a ayabo a tatarimaanon na so pakaasal a kathandingana ko kaphamilya.
- Oman isa ka oras na patpolo ago nem a pekhaapasana ko pethegelen a kapakambawataa ko maogat a sopak ko kitab sii sa Pilipinsa (1999 Country Population Assessment UNFPA)
- Oman gawii na sapolo a bai a masilang ko kambawata o di na sii ko sakit a mitotompok san (1998 NDHS).

Sii ko bago a kiyapamagitong ko pantag ko kathandingan sa kaphamilya (FPS) na miyatoon a patpolo ka porsinto (49.3%) bo ko manga bai a paphagosar sa sasoson na pangeren ko kaogat a giyangkanan na bago a okit. So kadandan anan a telopolo ago lima ka porsinto (35.1%) na paphagosar ko bago a okit na sapolo ago pat a porsinto ron (14.2%) na phagosar ko pakaasal a kathandingana ko kaphamilya. So phelameden a bolong na aya maona na matotondog o sterilization o manga bai, go so kapagitong sa kalindar. So condom na owaiden a dayamang so kapephameganon ko manga darpa a phamolongan na tanto a maito a phagosaron ka dowa baden ka porsinto (2.1%) ko kadandan a phagosar. (2004 FPS, NSO)

So kiyaalayaon o Pangadapan a Maporo ko Kapephagitong ko kadakel a tao go Kapiya Kambobolawasan (NDHS) na miyatanto a lima ka porsinto (5.6%) ko manga bai a manga oogat na di phaki ilay sa doctor go nem ka porsinto (6.5%) (a pito polo ago isa ka porsinto/ 71.8% ron na sii makapopoon ko manga rindib a inged) na sii pekhi ilay ko kalalayonan a manga panday ko kambawata (TBAs). Sii ko kambawata na isa ko oman telo (37.1%) ko manga oogat a manga bai na pekhaogopan o kalalayonan a manga panday ko kambawata na telo ko oman i lima (61.34%) a maogat na mas tiyomo iran a sii kharitan sa walay. (2003 NDHS, NSO)

Sii ko September 2005 na so pangalapan ko kapiya kambobolawasan na miyatarima iran so 2,354 a minirepot manga kaso ko aden a sakit iyan a HIV Ab Seropositives phoon ko kapephariksaan iranon a iniphoon iran ko 1984. Sangkanan, na aya manga bai ron na walogatos ago nempolo ago dowa. So kadandan anan na pitogatos ago dowa a matatangkedon a kiyabologan ko sakit a AIDS.

So CEDAW na aya bo a kapasadan ko kasiyap o manga kabener a kamamanosiya a tatantoniyan go sasalapidaon iyan so kabener o manga bai ko kapiya kambobolawasan rakhes on so kagaan a kapakakowa sa ogop pantag ko pizozon a okit ko Kathandingana ko Kaphamilya.

Giya CEDAW na lilindingen iyan so kabenar o manga bai ko...

- Langkap a siyap ko kapiya kambobolawasan rakhes o kathandingana ko pamilya (gintasan a ika-12)
- Kapili ko kadakel a moriyatao na go so let o manga ragon ko pageletan o oman i kakhaogat (gintasan a ika-16)
- Dii kapagopai o thiwalaya ko kapheritana go kambiyata ko wata (gintasan a ika-5, 16)
- Langkap a Mosawir a ika 15 – so kapalagowi ko di kapakarerepenga ko manga bai sii ko manga antangan o inged pantag sa kalidasi ago karen o sakit a AIDS.

Nanayaon a Kitab:

So nanayaon a kitab a HB3773 ko Sasarigan a kababaloi a lukes go Katatwi o kadakel o phaginged na inibada phoon ko atastanggongan o manga parinta a langkap go so kalilid a piyagingedengedan sa katonai o sakodo ko madakel a tao pedon so kasiyap o mapiya kambobolawasan, siyap ko kakharitan, kathandingana ko kaphamilya, sa aden a maadenon a kasalaan o komakamal ko parinta a pageren odi na thibaba malang ko kambadaan ko mookit sa kitab a panabang san ko matanos a kakharitan rakhes on so mapiya kathandingana ko pamilya. Aya mapiya a sagorompong na so dow a wata o thiwalaya oway den ka kena ba paliogat.

SO DI KAPEMARATAI KO MANGA BAI AGO MANGA WATA NA GOSO DII KIRAN KAPHASAA SA LIYO

Madakel a mbarambarang a bilangan o okit a dii kanggolalan o manga rarata okit a makasosopak ko kabenar o manga bai phoon ko pitibarangan a sapak o parinta.

So kadakel o mga kaso ko di kapemaratai ko manga bai a minirepot sa manga pulis na miyakapito matakep phoon sa sanggibo ago magatos sii ko 1996 na miyamanik sa pitonggibo ago telogatos ago walopolo ago telo ko 2004. So pinaka maporo a minidaptar a kaso pantag ko di sii sa opisina o manga pulis na tanto a miyaka dayamang sii ko 2001 sa aya kadakel iyan na sapolonggibo ago telogatos ago patpolo ago telo. Ogaid na so opisina ko kadayamang a siyap ko kaphaginged na miyailay niyan so langkap a kiyapakaito o itongan o kaso o manga bai a matatago ko masimpit a betad (WEDC) a miyasyap iran phoon ko 1999.

Pagaayonan o inengka o manga polis sii ko 2004 ago so komakamal ko langkap a kamapiyaan a aya madakel a minikhiya o manga bai na so di kisoson saadat/kaperata sa adapt ago so kapheranega ko manga bai.

- Nem ko oman i sapolo a wata a miyalobed o mama a masipeg iyan na zasaksi sa so manga ina iran na pepheranegen o manga ama iran
- Siyaw ko sapolo a bai a raranegen o karoma niyan na phekatregel ko kaproyoda
- Nem ko sapolo a raranegen a bai na sii mapeperaneg ko masa a kaogat iyan.

(selected VAW statistics from Women's Crisis Center 1995-98 cited in Philippine NGO Beijing + 10 report)

So dikisososon sa adat o manga bai sabap ko kaaawat iran sa inged na tanto a mapened a awid a akal sii sa Pilipinas, a aya adun a pinakamala a bilangan ko manga bai a dii nggalebek sa liyo. Phoon ko 1993 taman ko 2003 na aya miniripot a manga kaso ko dii kaphasaa sa tao ko manga inged sa liyo na sanggibo ago sapolo ago telo. Giya kanlungan na piyayag iyan so telopolo ago dow a kaso ko dii kaphasaa sa tao sii ko magatos ago pito polo a manga kaso a miyasabek iyan ko ragon a 2004.

Giya CEDAW na lilinding iyan so kabenar o manga bai ko...

- Kapakalidas ko langowan a pizoson a kapangarasi – makapantag ko kambobolawasa, kaperoyoda, kangegageda, kapamimikiran o din a kakhawiyagan (gintasan a ika-6)
- Kapakalidas ko langowan o okit a kaphasai na go so di kapakasosoon sa ontol lagid o dii kaphasaa o manga bai ko ginawa iran (gintasan a ika-6)
- Langkap a mosawir a ika-12 go ika-19 – kakenala ko manga kitab a nggogolalan ko an malinding so manga bai ko langowan o pizoson a phakamorala kiran ko gawii- gawii a kaoyaggoyag na go so kaaden o manga ogop a sakodo kiran.

Kapasadan ko oriyon o sapolo ragon a kapagilaya ko Kalangkapan sa Beijing go so Pasodan a Penggolaolan – kapakadaa ko angina ko manga bai go so manga wata a bai a dii phasaan a di misososon go so kabaloi o dii kaphasaa ko manga bai sa liyo a Pilipinas a kasalaan na go so kanggolalan o manga ped a okit rakhes san so manga kapasadan ko let o dow a odi na madakel a inged.

Kapapantagan a manga kitab:

- RA 7877 a somapar ko dikakhapakay o kategel ko kaperoyoda (Anti-Sexual Harassment Law)
- RA8353 a somasapar ko kaparata sa adapt sa minipangkat so kasalaan ko kaatawi ko tao so miyakakelang ko maana o kaperata sa adat (Anti-Rape Law)
- RA8505 a phagaden ko ogop ko manga tao a pinggolalan o kiyaperata sa adat (Rape Victim Assistance Act)
- RA6955- a somasapar ko kendingandingan sa karoma mokit sa sorat a pangeni (Anti-Mail Order Bride Law)
- RA 9262 - a somasapar ko di kisososonen sa adat ko manga bai ago manga wata (Anti-Violence Against Women and Children Law)
- RA9208- a somasapar ko kindagangen ko tao sa ipheliyo sa Pilipinas (Anti-trafficking in Persons Act)

So manga Bai sa Rindib a Inged

Isa ko oman i pat a bai a magoomor sa 15 taman sa 24 ragon na diiden mbawata na go kalilid a sii mababaling sa rindib a inged, sa aya bo a miyapasad iyan na mababa a phaganaden go ped sa pekhamermeran a pamilya. (NDHS, 2003)

So gintasan a ika-14 na mipantag ko manga bai sa rindib a inged kan siran makaogop go makanggona ko kapakaosor o mga rindib a inged. So CEDAW na lilindingen iyan so kabenar o manga bai...

- Ko kapakaogop ko kapagiyasaa go kapamondas o manga antangan ko kapakaozor
- Kodamang a sakodo ko kapiya kambobolawasan rakhes o mapiya kathandingana ko kaphamilya.
- Kapakenggonan ko manga galebek a siyap ko kaphaginged go katitimo
- Kapaganad go kasinanad, matatanor ko okit iyan antaa ka di go so sinanadan ko kapakasowa matiya/zorat a gii kanggonaan
- Makarerepeng a kakenar ko kakhawiyagan, kapakasembay sa perak, manga kasangkapan ko kandagang, manga bago a sowa go maontol a kabonar ko kapelopa go so kipaginontolanen ko kiphapantagen ko ped a tao pantag ko kapelopa
- Somesonged a betad ko kawiyagoyag- kembawalay, kapelompiyo, koriente, ig, phagedaan go manga lalan ko kapakazisinabota.

Manga bai a phoon ko kainotan a pagtao

Makhikinanglan so kaompiya i go kapakaozor o manga darpa a katatagowan sa simoket/rido go mirapeg ko panagontaman ko kapakaozor go kaphasinged so pagtao a Bangsamoro go so manga ped a kainotan a phaginged(IPs). (Situational analysis of the Philippine Population, UNFPA 2005)

So manga Moro ago so manga lumad sa Mindanao na kalolombokan iran so di kapakarerepeng ko kakhawiyagan go kadidiyamang, kaada o lopa a babasoka, mitatanan a sakodo go kaito o sowa go katao. Sabap ko rarad o kalalayaman sa adat na lebi a maregen so betad kiran o manga bai go manga wata a babai. Sii sa Cordillera, a isa ko lima a tanto a miskin a inged sa Pilipinas na so manga kainotan a pagtao, labao so manga bai na marayag so kapekharodor o betad iran ko kakhokorang o kauyagan.

So gintasan a ika-14 ko CEDAW na penggolalan ko manga bai sangkaya kainotan a pagtao a rapeg ko kapelindinga ko manga adat iran go so posaka a lopa iran.

Kapasadan ko oriyen o sapolo ragon a kapagilaya ko Kalangkapan sa Beijing go Pasodan a Peggolaolan

- So katanto go katanged o tarotop a kaogop o manga bai a ped ko kainotan a pagtao ko kinggolalan, kapembagera ko kasisiyapa o PFA and the MDGS
- Diithawatawag ko manga parinta, manga pangadapan o parinta, so manga padagang go so manga opakad sa kapakakang galebek iran sa akal pamikiran so katarotop o kilalanen ko sangan o manga bai a ped ko kainotan a pagtao ko langowan a gintasan o kaphaginged.

So manga bai a aden a kasadiran iran

Sii ko itongan ko 200 na 942,098 a miniripot a manga tao a aden a maaden a sakit odi na kasadiran ngasa miyakaozor anan phoon ko ragon a 1995 sa dowag ago tenga ka porsinto. Women with disabilities suffer from a double discrimination linked to their special living conditions. Madakel so manga bai a aden a kasadiran a di so manga dato(50.2% versus 49.8%), kiyapato o betad sii ko 1995 a miraramig ko manga mama(51.1%) . Madakel so manga bai korang i kanono, malo mabobota go

di phakaneg. So manga bai a aden a kasadiran iran na makagegedam sa takep a di kaphakarerepeng sabap ko betad iran ko kaoyaoyag.(NCRFW)

Giya CEDAW na lilindingen iyan so langowan o ped a manga kabenar sa melagidon so manga bai ago so manga dato a aden a ayb iyan a pembaalan siran sa i sesenggay a lalan ago dezal.

- Langkap a mosawir a ika 18 – so manga inged a tomiyanto sa manga tao aya na pembegay sa legawan ko manga bai a aden kasadiran iran sii ko geloba iran na go so manga panagontaman a ipembada a bolong a manga ragaor anan, rakhes o galebek sa giya manga bai anan na maaden kiran so kasasarig ko merepeng a kabenar ko kathontol sa ilmo, go sii ko kaphaginged, go so katanged iyan sa maaped siran ko langowan o panagontaman ko kapakaozor ko inged ago so sempad.

Sabot ko Kaatawi

So manga bayot na di khapakay o ba thapitapi. Sabap san na diran khasawitan so manga kabenar ko khiwalaya san ko kaphaginged go so nitikan lagid ko kapanamok, kapangwaris, takaful, kapangowiyag sa wata go so salakao san.

Daa satiman bo a kitab sa Pilipinas a ba niyan aakowa so pizakatawan ko di kapakarerepeng pantag ko royodan a betad iyan (ISSA, 2004 Sexual and Reproductive Health and Rights, Reference for advocacy in the Philippines)

So gintasan a ika-3 sa CEDAW na lilindingen iyan so tomadeng a manga kabenar a kamamanosiya i go so onayan a manga kamaradika So kadadas o di kapakarerepeng go so manga okit a pekhaaden iyan so tindeg ko kapangimporoowan o di kapakarerepenga ko ped a tao o din a so katetendo o sangan o bai antaa mama.

- So gintasa a ika-5 na aantapan iyan So kadadas o di kapakarerepeng go so manga okit a pekhaaden iyan so tindeg ko kapangimporoowan o di kapakarerepenga ko ped a tao o din a so katetendo o sangan o bai antaa mama.
- So gintasan a ika-16 na inaloy niyan a melagid sa kabenar ago atas-tanggongan so manga bai ago manga dato mipantag ko kandarodopa ago so kaphamilya.
- So gintasan a ika-6 na lilindingen iyan so kabenar sa kapakalidas ko langowan a pizosonan a kamoralaan melagid o sii ko lawas/ barandiya, kaperogoda, kagedam, kapamimikiran go kakhawiyagan.

So manga bai ko Kaaden o Rido

Aya rarad o rido ko manga bai sii ko piyagingedgedan na so kapekhadadas o kawiyagan, di kasasarig, kapekhabintad sa kapephangarasi ko kababai kiran, kapekhabinasa o manga paza o pakaasal a adat ago ndolondolonan na go so kapekhada o manga opakot o manga bai.(NCRFW 1993 study)

Phoon ko 1980 taman ko 1999, na so Pangadapan a thatandingan ko Kabenar a Kamamanosiya-i na minidakat iran so magatos a kaso ko kaphangarasi-i ko manga

bai ko kaadenan sa rido a manga darpa lagid a Region 2, 6 ago 9. Manga magatos ago telopolo ago limanggibo taman sa magatos ago limapolonggibo a manga tao a kadakelanon na manga bai na miyakapagoyag a kiyaawaan iran so manga walay ran go inged iran san ko pethimowan ko manga bakwit sabap ko rido phoon ko January taman ko November 2001.(NCRFW)

So manga bai a Lumad, Moro ago Christian na palaya mananagontaman ko dii kanggalebeka ko kalilintad sii sa Mindanao kagiya siran ago so mang awat iran i peperradan o rido.

- **So gintasan a ika-6 ko CEDAW na lilindingen iyan so kabenar sa kapakalidas ko langowan a phakamorala-sii ko barandiya, kaperoyoda, kagedam, pamikiran go kawiyagan.**
- **So Payagan ko Kapelindingan ko manga bai ago wata igira aden a mitalemba a maregen a rido odi na kathidawa.**

MANGA KABENAR A LILINDINGEN O CEDAW

- Kabenar ko mapiya go kapenggonaan a kapaganad (gintasan a ika-10 ago 14) (Right to good quality education)
- Kabenar ko rangkom a sakodo ko mapiya kambobolawasan ped on so katharombalay sa kaphamilya (gintasan a ika-11, 12 go 14) (Right to comprehensive health services, including on family planning)
- Kabenar ko kasembay sa pirak go so ped a panabang ko kakhawiyagan (gintasan a ika-13 go 14) (Right to access loans and other forms of financial credits)
- Kabenar ko kapangeped ko kaperinarinao, kanggitagita go kaphapakaradiyaan (gintasan a ika-10, 13 go 14) (Right to join leisure, sports and cultural activities)
- Kabenar ko kapili i kadakel a moriyatao so manga ragon ko let o kapekharimbit (gintasan a ika-16) (Right to decide on the number of children and on the number of years between pregnancies)
- Kabenar ko kapagogopai ko atastanggongan ko kababaloy a lokes (gintasan a ika-5 go 16) (Right to shared parenting responsibilities)
- Kabenar ko kandatar o kapakatoon sa galebekan gona go kasarig ko kaphaginged (gintasan a ika-11 go 14) (Right to have equal access to jobs, benefits and social security)
- Kabenar ko kandatar o sokay ko melagid a galebek (gintasan a ika-11) (Right to be paid equally based on the work they do)
- Kabenar sa kapakalidas ko langowan a phakamorala –barandiya, kaperoyoda, kagedam, pamikiran go kawiyagan (gintasan a ika-6) (Right to be free from all forms of violence—whether physical, sexual, emotional, mental or economic)
- Kabenar sa kapakalidas ko langowan a okit a kaoripen go kaphasai sa adat (gintasan a ika-6) (Right to be free from all forms of slavery and prostitution)
- Kabenar ko kapamilya, kapakipili go kapakakapet sa galebek ko gobirno (gintasan a ika-7) (Right to vote, run for election and hold public office)
- Kabenar ko kaakila i ko inged ko ped a inged sa doniya (gintasan a ika-8) (Right to represent the country internationally)

- Kabenar ko kakowa , kasambi go katatap o kaatawi sa Pilipinas (gintasan a ika-8) (Right to acquire, change or retain nationality and citizenship)

ANTONAA I KIPANTAG O CEDAW KO MAMPONAY SA TINDEG GO SO PEPHANGEMBAAL SA TINDEG O PARINTA?

- Mababaloi a pananadem ko manga atas-tanggongan o inged sii ko CEDAW ko dingandingan ko kapakapiya o bitikan phantag ko mapiya kaphaginged go kawayagan
- Mababaloi a da'wa ko manga rido sa inged a aya patot a kapemaana i ko manga kitab na so tatarimaan a pagaayonayonan a manga bitikan sa doniya ko siyap ko manga kabenar a kamamanosiya i.
- So manga kabenar a dingandingan go antap go aya manga takes a khiilay ko kapakaapas san ko manga galebek go tindeg ko kapakaazor go so okit a katokawi ron.
- Mababaloi a onayan a sinanad a pephakabegay sa bager pantag ko manga bai, go dii khaokaog, manga kokoman manga wakil, komikibir ko kalilintad, so legawan o sabot, go so madakel a tao.

O DI MAKAAPAS NA ADEN PASIN KO KAPASADAN PANTAG KO CEDAW (OP CEDAW)

O so bai a tipengan iyan so kakowaa niyan ko kabenar iyan ko gobirno na mithaman a miyaosar so kitab na da maparo na kaphakay a sii magapas sii ko langkap a kadodoniya i a kokoman sangkaya CEDAW (Optional Protocol).

So OP-CEDAW na miyatarima ko October 6, 1999 go minggolalan ko December 22, 2000. Pinirmaan a Pilipinas so OP CEDAW ko March 21, 2000 go tiyarima iyan ko November 12, 2003. Sii ko September 2005 na so magatos ago walopolo a manga inged a tomiyarima ko CEDAW na pitopolo ago dow a manga inged a tomiyarima ko OP-CEDAW. Sii bo aya kalelekaan ko manga inged a tomiyarima ko CEDAW ogaid na kenaba paliogat. Sobo so manga tao ko manga inged a tomiyarima ko OP-CEDAW i makapenggon a on.

ANTONAA I DI KANGGALEBEK O OP- CEDAW?

Dowa a Okit:

1. So okit a kapakitokao a nggolalan ko kikhiyaan o tao odi na sagorompong ko masosogat iran sanko lompokan a CEDAW
2. So okit o kiyapangarasiyan –so Lompokan a CEDAW na pangenalen iran so kiyadadas o kabenar o di na kiyapangarasii ko kabenar o manga bai ko inged a maapedon

ANDA MBEGAN SO KARATAS A KAKHIYA?

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women
 C/o UN Division for the Advancement of Women
 Department of Economics and Social Affairs
 United Nations Secretariat, 2 United Nations Plaza
 DC 2/12th floor, New York, NY 10017
 USA
 Fax: 1-212-963-3463

For guidelines and procedures please visit
www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/index.html

PED A PHAGANADAN KO CEDAW

1. UN website on the CEDAW Convention
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>
2. Office of the High Commission on Human Rights
Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm>
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/21.htm>
3. Peace Women – Women’s International League for Peace and Freedom
<http://www.peacewomen.org/un/ecosoc/CEDAW.html>
4. Office of the High Commission on Human Rights
<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/8.htm>
5. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Social and Human Sciences
http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID=3944&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
6. International Labour Office
http://www.logos-net.net/ilo/150_base/en/instr/un_1.htm
7. The People’s Movement for Human Rights Education
<http://www.pdhre.org/conventionsum/cedaw.html>
8. Eldis – The Gateway for Development Information
<http://www.eldis.org/static/DOC2569.htm>
9. Amnesty International
<http://web.amnesty.org/pages/treaty-cedaw-eng>
10. Human Rights Watch
<http://hrw.org/campaigns/cedaw/>
11. Asian Women’s Resource Exchange
http://www.aworc.org/bpfa/pub/sec_h/pol00003.html
12. CONVENTION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN (CEDAW)
<http://www.undp.org/rblac/gender/cedaw.htm>
13. Toolkit for Women
<http://www.earthsummit2002.org/toolkits/women/un-doku/otherun/cedaw.htm>

14. The United States Committee for the United Nations Development Fund for Women
<http://www.unifemusa.org/cedaw.html>
15. Stop Violence Against Women
http://www.stopvaw.org/Convention_on_the_Elimination_of_All_Forms_of_Discrimination_against_Women4.html
16. IRAW
<http://iwrap.igc.org>
17. IRAW-Asia Pacific
<http://iwrap-ap.org>

ITAPELEK SO DIKAPHAKAREREPENGA KO MANGA BAI

“So Dikaphakarerepenga ko manga bai na na masosopak iyan so pananayanan a kitab ko kaphakarerepeng o manga kabenar ago so kapagadati ko daradat a kamamanosiya-i.”

- Lompoken ko Kadadas o Dipakakarerepeng o Manga Bai (CEDAW)

Oway den ka aden a kiyaozor o panagontaman ko manga ped a ingud sa katamani ko dikapakarerepeng o manga bai na da pen a khatoon a kaphaginged sa doniya a ba tarotop so kandataron o mama ago babai. Sii sangkaya ika dowo polo ago isa ka karn (century) na so manga babai ko langowan a ingud sa doniya na dii ran di izabek so langowan o okit a dikiran kaphakarepenga. Katii so sabaad a mambebetad:

- Dowo bagi ko telo ko dimatao zorat/matiya sa doniya na manga bai
- Madakel so manga bago a mama a di so bago a raga a pephagiskowila
- So manga bai i dii nggalebek ko ikadowa baad ko di khabayadan a galebek a di so manga mama.
- Aya sokatan o manga bai na telo bagi ko pat a di niyan kaphakarepeng ko sokatan o manga dato.
- So siyap ko kapiya kambobolawasan o manga bai na pekhililiya
- Di makarerepeng so manga bai ko manga galebek a aden a kapaar iyan
- So kapekhadayangi ko kalenan o manga bai sa di kiran khasosonen ko kitab na langkap a mambebetad sa doniya.

Sii den sa pakaasal na so opakata katitiwaan ko manga Inged sa Doniya (UN) na ipembida niyan so kaperepeng/kandatar o manga dato so manga bai. Sii ko soled o miyamanagad a ragon na pat a mala a kalilimod a kaduduniyai a miyaaden pantag ko siyap ko kabenar o manga bai. Imanto na lima a manga anggaota a ngkanya zakat o manga inged a somiangan ko betad o manga bai:

So Lompokana ko Betad o Manga Bai; so Lompokana ko Kadadas o dikapakarerepeng ko Manga Bai; so Gintasan ko Kapakaozor o Manga Bai; so Pamirak o Opakat o Manga Inged ko Kapakaozor o Manga Bai, go so Langkap ko Kapeloba go Kasinanad Pantag ko Kapakaozor o Manga Bai. Aden a lompokana a kathothompokana o manga gintasa o dina na manga sapak o opakata o manga inged a pephanamaran niyan so kipekhitompok o ndolonan o manga mama ago manga bai ko langowan a antangan ago galebek angkaya opakata o manga inged:

Aya mala saya i kipantag na giyangkaya Opakat a Kasasatimanan ko Manga inged sa doniya na mitad sa manga okit sa kinibabaan ko manga tomadeng a takes ko kaaden o kandatar o manga mama so manga bai. Aya lebi san na giyangkaya kapasadan ko kapakadaa ko Dikapakarerepeng o Manga Babai.

Kapasadan ko Kadadas o Langowan a Okit Dikapakarerepenga ko Manga Bai

Tiyarima o Kalimodan a Langkap o Opakat o Manga Inged sa Doniya, giyangkaya a Kapasadan ko Kadadas o Langowan a okit a dikapakarerepenga ko Manga Bai na makararangkom a kapasadan mipantag ko manga bai. Aya kalilid a ipenbetho sa kapasadan aya na langkap a antarabangsa a rantaran o manga kabonar o manga babai a inibaba niyan so manga atastanggongan sa ka da o di kapakarerepenga ko manga bai.

Giya ngkaya Kapasadan na aaloi niyan so kaperepeng o manga bai ago manga dato ko kabonar ko kaphaginged, kandato, kakhaoyagan go so manga adat. Giya Kapasadan aya na ipapaliogat iyan ko kataped o langowan a okit o dina tanda o di kapakarerepeng o manga bai-melagid o sii ko kawiyagoyag a tarambisa antaa ka sii ko kaaped ko kaphaginged sii ko hadapan o kitab ko gawii gawii a kaphaginetao sataman sa matarima so kaperepeng o mama ago so manga bai.

Giyangkaya Kapasadan na aya bo kapasadan ko manga kabonar a kamamanosiyai a tiyanto niyan so kabonar o manga bai pantag ko kakharitan go kapiya kambobolawasan na go piyantariya iyan so adat ago sempad a manga bager a dii thaong ko sangan o oman i sosonan ko kaatawi go so ndolondolonan ko kaphamiliya.

So Kapasadan na inibaba go minggolalan sii ko September 3, 1981 go sii ko November 1999 na tiyarima o 165a manga parinta a pembethowan sa manga Lompokan a inged. Ikadowa ini a kapasadan a langkap a mabelang so kiyatarimaa on. So manga gintasan a paganay taman sa ika-16 ko Kapasadan na aya piyagosay niyan na so matetendo a galebek a khasangan o manga inged a tomiyarima sa kapasadan aya. So gintasan a ika-17 taman sa ika-30 na tiyanor iyan so manga okit a kapenggolalan sa kapasadan aya.

Dikapakarerepenga koped (Gintasan a Paganay)

So dikaparerepeng o manga bai na aya maana niyan na so katetendo, kisisibay, katamani ko betad misabap ko kibibida o thong a kamamanosiya i sa dii merarad ko kapekhada o di na kailang o katatarimaa, di kandayadayaan odi na kinggolalanen o manga bai, ana karoma niyan antaa ba da, a makaphapasod ko kandatar o mama ago babai, ko manga kabonar ko kandato, kakhaoyagan, kaphaginged, adat, parangay o di na sii ko apiya anda lamalama o komiyayong.

Manga tomadeng a tindeg (Pintasan a ika-2)

So dikaparerepenga ko manga bai ko langoan a bontal iyan na piyakarata o manga inged a samasalapidaw sa kapasadan aya na miyayon ko kipenggolalan angkaya phangaaaloi:

- So kaped o panayayanan a kaperepeng o mama ago babai ko pompongan a kitab, manga bitikan go manga kitab na go so katanged o kapanoki angkanan a panayayanan;
- So kibidaan ko domadait a manga bitikan a pezapar ko di kaphakarerepenga ko manga bai;
- So kaadena ko manga hukoman o di na manga pangadapan ka aden matanto so kapekindinga ko manga bai ko diran kapakarerepeng;

- So katantoa sa langowan a makakhakapaar go manga pangadapan na palaya tomeren sa kanggalebek sa manga panagontaman a phakaaden ko di kapakarerepeng o manga bai
- So katangkeda sa so langowan a galebek a pehakaada ko di kapakarerepeng o manga bai a ipembida o pizakatawan a tao, odi na opakot o di na katitimo na madadas;
- So kapakadaa/kamansak o langowan a kitab, bitikan, adat ago paparangayan a diphakarerepeng ko manga bai;
- So kamansak o langowan a kitab a mabebetad sa kasalaan a maandamon so di kaparerepeng o manga bai.

So aksisiyapa ko manga onayan a kabonar a kamamanosiya i go so manga tomadeng a kamaradika (Gintasana ika-3)

So manga inged a tomiyarima sa kapasadan aya na miyayon sa kibadaan iran ko langowan a okit, ped on so kambaran sa bitikan, sii ko langowan o lamalama sa kapalihara go kalinding o kabonar o manga bai ko onayan a kabonar iran a kamamanosiya i go so manga tomadeng a kamadaka iran sa lagid o manga dato.

Manga Tindos a okit (Ginatasan a ika-4)

So manga pasin bo a tindos a okit ko kagaan a kapakarerepeng o manga bai na go so langowan a okit a ipembaba ko kalinding o manga ina na kena o ba anan mababaloi a di kapakarerepeng o manga bai.

So manga Sangan o Royodan (Gintasan a ika-5)

So langowan a inged a maayon sangkaya kapasadan na miyayon ko kinggolalan a manga okit aya:

- So kaaden o kadadas o manga ribat a panarima na go so manga galebek a marororan ko tindeg a aden a mababa o do na maporo ko let o dowasoson a a royodan o dina so matetendo a sangan o manga bai ago manga dato;
- So katangkeda sa so biyatan ko kaphamiliya na pephangeddao sa ontol a okit ko sangan o manga ina ko kaphaginged na so manga dato ago manga bai na thompokan iran so biyatan o manga wata.

So Kapemarata i Adat o Manga Bai (Gintasan a ika-6)

So langoan a okit, rakhes o kambaal sa bitikan, na panamaran a maaden sa kitareg o langowan a lalan sa di kaphasaa ko manga bai na go so kapembinasaa ko maratobat o manga bai.

So manga bai, sii ko kapakarerepeng iran ko manga dato, na salingogopa ko kandato/kapagolowan go so dayamang a kaoyagoyag sii ko inged, so aden a kabonar iran:

- Ko kapamili sii ko langowan a masa a kaphili na so kaphagiya i ko pagtao na go pakayan ko kakhaparo a aya mapili a nakoda sii ko langowan a kadato a pephakaokit sa kapili;
- Ko kapakaped ko kipembadaan ko manga tomedeng a tindeg o inged na go so kaparo a makakapet sa atastanggongan ko langowan o gintasas o kapagolowan.

- Ko kapamangeped ko manga opakata kena o ba rek o parinta a aya antap iyan na so langkap a kamapiyaan go kapenakoda ko inged.

So Kaakila-i (gintasan ika-8)

So manga bai na kabegan siran sa lalan sa kaakilai ran ko manga parinta iran ko manga kalilimod a antara-bangsa na go so kaogop iran ko manga galebek o manga opakata a langkap sa doniya.

Kaaped ko inged (gintasan a lka-9)

So manga bai na marepeng so kabenar iran ago so manga dato ko kapakakowa, kasambi go katatap akaped iran a phaginged ko inged, go so kababaloi a phaginged o manga wata iran. So katendo na so kapangaroma ko babai o paginged sa salakao na kena a perarad a tandas a miyaalin iyan so betad o kaphaginged o bai.

Kapaganad (Gintasan a ika-10)

So manga bai na kabebegan siran sa makarerepeng a kabenar san ko manga dato sii ko kapaganad, aya katendo iyan na:

- Sii ko kapakakowa sa daradat go torowan ko kasinanad;
- Sii ko sostonan a paganaden, pariksa, kapakayan a pephangendao, go so makarerepeng a darpa go kasangkapan ko kapaganad;
- Sii ko kapakagesembak ko darpa a phaganadan na go so kaalin o manga kitab/libro ka anan mada so katetendo ko sangay;
- Sii ko tabang ko kapaganad go so manga minha;
- Sii ko matatap a kapaganad pedon so kapakasowa jorat ago matiya,
- Sii ko kapakaito o pengenek magiskowila a manga nbabai;
- Sii ko merepeng a kabenar sa kapakaped ko kanggitagita go kajogay;
- Sii ko kapekhatokawi ko maakola ka an matanged so kapiyakambobolawasan o manga bai, rakhes so katawi ko kembiyat sa kaphamilya.

Kanggalebek (Gintasan a ika-11)

Adenen so manga okit sa kadadas o dikpakarerepeng o manga bai sii ko lamalama o kanggalebek, go so kasiyap a maga kabenar aya:

- Sa kanggalebek
- Sa kapakarepeng ko kabenar ko kanggalebek;
- Sa kaaden o kamaradika sa kapili sa phaganaden go galebek, so kapakaozor ko galebek, so kasiyap ko kathikna ko galebek, so kabenar ko manga kamapiyaan a patag ko kagalebek go so kaomani o di na kaozor o sabot ko galebek nggolalan sa kasinanad,
- Sa kaperepeng o sokay go so manga kamapiyaan na so kapakarepeng sa betad sa so galebek na domaiton so sokay;
- Sa kasiyap o kathitikna ko galebek;
- Sa kalinding o kambobolawasan na go so kalinding sii ko galebek;

Aden malinding so manga bai sabap ko kapakabangon sa walay o di na kababaloi o ina, na so manga inged a tomiyarima sa kapasadan aya na ingogolalan iran so manga okit:

- Sa kitareg o kapakaawaa ko bai a gomagalebek sabap sa karirimit, odi na pasimbo a kada ko galebek sabap ko kaogat, o di na sabap sa kambangon sa walay;
- So kibadaan ko kapakalepas nggalebek sabap ko karirimit sa khabayadan o di na kapakaparoli sa lagid oto a kamaiyaan sa di mada ko galebek, kaoro/kaona ko galebek odi na manga bayad a kamapiyaan;
- So kaadaya ko kaaden o manga sakodo ko katitimo, labao ron so manga kasangkapan ko mapiya karitan sa wata ka aden makaperoronaya san ko manga lokes so kinggolalanen ko paliyogat ko kambabawata go so atatanggonan ko kanggalebek;
- So kaaden ko tindos a linding ko manga bai sii ko karirimit san ko manga sostonan a galebek a katawan so kaphakamoralan niyan kiran.

So manga bitikan a linding-linding ko manga bai na tatap so oman-oman a kaphagilaya on na go so dii ron kambabayayi sa kapakazong iyan ko sindao o bago o sona go kenal.

Kapiya kambobolawasan (Gintasan a ika-12)

Ilalan sa manga okit sa kadadas o dikapakarerepeng san an matangkeda a so manga bai na makarerepeng siran ko kaparoli o sakodo ko kapiya kambobolawasan rakheson so kambiyat ko kaphamilya.

So domadait a sakodo na kinanglan a maaden ko manga bai pantag ko karirimit kapakatareg ko darepa phamolongan, na go so masa ko orian o karimit, kibegan ko daa bayad iyan a sakodo igira kinanglan na go so romaraot a angina ko pangeneken ko masa o karirimit na so kambaramitan.

Manga gona phoon ko kakhawiyagan go katitimo (Gintasan a ika-13)

So manga bai, san ko kapakarerepeng ko manga dato, na kataya so manga kabenaar iran:

- So manga kamapiyaan o kaphamilya;
- So kapakatongos sa bangko, kasanda na go so ped a okit o kapakaotang sa tamok;
- So kapakaped ko kaphapakaradiyaan, kanggitagita na go so manga ped a gintasano kawiyagaoyag ko andang a sempad ago adat;

Manga bai sa rindib a inged (Gintasan a ika-14)

litong sa ped a angin so manga awid a akal o manga bai sa rindib a inged na go so matitindos a sangan iran ko kapakaapas ko kakhawiyagan o pamilya, rakhes on so di khabayadan a galebek. Giyoto i kapekhapayag o manga kabenaar aya:

- So kapamangeped ko kapamondas o din a kinggolalan o manga anlangan ko kapakaosor ko langonwan a angkatan iyan;
- So kaparo o kaparoliya ko domadait a manga okit ko siyap ko kapiya kambobolawasan, rakhes son so pantag ko legawan, kapangeni sa pando, go so sakodo ko gii kapelano ako pamilya;
- So kapakaparoli sa kamapiyaan ko manga galebek so kasiyap o sakodo ko kaphaginged;

- So kaparoliya ko langowan a okit a kasinanad go sowa, rakhesan so aya antap iyan na so kapakaparo o sabot ago sowa;
- So kaopakata ko manga galebek a pephakaogop ko ginawa go manga katitimo ka aden maaden so kandatar o kabenar ko pezagad a kamapiyaan ko kawiyagan;
- So kapakaped ko langowan a galebek ko kaphaginged;
- So kaparo o kapakakowa ko katongos o din a kasembay sa tamok, manga sakodo ko kandagadagang, so domadait a sowa go so kapakarepeng ko kamapiyaan ko kapelopa na so kapephamasada ko manga simoket ko kambangobangon ko manga lopa;
- So kasawit ko mapiya betad a kawiyagoyag, labao ron so mipantag ko kambawalay, kapelompio, koriente, go pakaig, phagedaan go manga lalan a dikapakasisinabota.

Bitikan (Gintsan a ika-15)

So manga bai na makarerepeng ko manga dato sii ko kailai o kitab sangkaya phangaaloi a manga lamalama o ilmo:

- Kapelagid o kaatawi go so kapaar ko kitab o manga bai san ko mangadato na go so manga lalan ko kipenggolalan sa ngkanan a kapaar mipantag ko manga kapasadan, so kalinding o tamok, na go so manga bitikan mipantag ko kapasadan, so kalinding o tamok na so manga bitikan ko kipembadan ko hukoman.
- Langowan a kapasadan na go manga kasoratan a nggolalan ko kitab a tomatago sa tamana ko apta a nngngogolalan ko kitab a mapapadati san ko manga bai na miyada go miyamansok;
- So manga bai na aden a kabenar iran ko kandalakaw sa maradika siran go kapaar iran so kapili sa darpa a mbalingan iran.

Kandarodopa go kaphamilya (Gintasan a ika-16)

So manga bai na ndatar so kabenar iran go so atastanggongan iran a go so manga dato mipantag ko kandarodopa go so ndolondolonan ko kaphamilya, aya katendo iyan:

- Na so kapakabangon sa walay;
- So kapili sa darodopa;
- Ko masa a kaaden o kandarodopa na go so kadadas iyan;
- So kabaloi a lokes, melagid o antonaa i betad iyan ko kandarodopa;
- So kapili o kadakel na go so kalangati ko manga moriyatao na go so kaaden o lalan ko kapakazinabota, kasinanad na go so manga okit sa kinggolalanen iran sangkaya manga kabenar;
- So mipantag ko kapangwali ko wata, karitanaon, kisarigenon go so kapangoyag sa wata (adita wata);
- Melagid a kabenar ko kandarodopa o mama ago so karoma niyan, rakheson so kabenar ko kapili sa apilido, kasangan go galebek;
- So mipantag ko kapameraki, kapakapantiyari, kapethanora, kamimiliki, kandayadayai go so kadadasa ko tamok;

Tendoon so sindaden a khaito a omor a kakhapakay mangon sa walay na go so kidaptaren ko kiyandarodopa ko daptar a matetendo na baloin a paliyogat.

So kabaloya ko manga kabenar a makamowayan: so lompokan ko kadadas o dikapakarerepeng o manga bai (Gintasan a ika 17-30)

So kinggolalan o Kapasadan na titikayan o Lompoken ko Kadadas o Dipakakarerepeng o Manga Bai (CEDAW) piyakatindog ko ragon a 1982. So Lompokan na maapedon so 23 membro a pinili o manga inged a tomiyarima ko kapasadan sa pat ragon a kathi o kaaped iran ko lompokan, sa aya pakayan na siran na manga maporo i ilmo go makalelebi so parangay ran go kapasang iran ko lamalama a madadalem ko kapasadan. minsan pen ipethoro siran o manga inged iran lagid na sii den ko kaatawi kiran a tarambisa so dii ran kanggalebek.

So Lompokan na dii siran melimod sa makadowa ko saragon ko manga telo ka pito gawii sa dii ran pomasaken so rarad o kapasadan ko manga inged a tomiyarima go minggolalan sa kapasadan aya. Sii sangkanan a masa a dii kapemasak na so manga parinta na pephayagen iran so manga katharo iran aytaman a kiyasalapidawa iran ko manga atastanggongan a madadalem sa kapasadan aya. Giyang gkanan a manga kasoratan ko panagontaman iran na ipephalad ko lompokan ko oriyan o saragon a kaped ko inged a pomipirma ko kapasadan na oriyan oto na di pharemped sa makaisa ko oman pat ragon. Oman i mipalad a panagontaman o inged na mbitiyaraan o manga ped ko lompokan ago so manga akila o parinta a miyalad on. So pen so lompokan na petharima sa legawan phoon ko manga opakad a kena o ba rek o parinta. Sii sangkanan a dii kapemasaka ko manga pamikiran a mini palad na so lompokan na pakaaden sa manga pamikiran a khapakay a nggalebek o oman i thanggisaan a inged a tomiyarima ko kapasadan.

So pen so lompokan na khapakay a ibada iran so langkap a penggalebekan san ko manga inged a tomiyarima sa kapasadan aya ko manga okit a kadadas o di kapakarerepeng o manga bai. Minggolalan iyan so kapaar iyan ko kasangora ko manga betad a di kapakarerepeng ko manga bai a di maaped ko kapasadan lagid o sakit a HIV Aids na go so di khasosonen sa hukoman ko manga bai. Sii ko kiyapasadan o ika-20 a kiyalimod ko January 1999 na so Lompokan na piyangongomanan iran so 23 a langkap a inibaba a pangoyaw ko manga inged a tomiyarima ko kapasadan.

Kaparoa Piliin na Okit ko Kapasadan (Optional Protocol of the Convention)

Aden a Kaparoa Piliin na Okit a inibada o langkap a kalimodan sii ko October 1999. Giya kapasadan aya na pipharoniyan a so pizakatawan a manga bai odi na opakad a manga bai a minilalan iran ko manga inged iran so kapeloba iran ko kabenar iran na makakhiya ko lompokan ko kiyarimasi ko kabenar iran ko manga parinta iran. Piparosan mambo sa kapamariksa o lompokan ko kiyarimasi ko kabenar a kamamosiya i ko manga bai sangkanan a manga inged a tomiyarima ko kapasadan a go sumiyangan sangkanan a optional protocol.

Sapak a Penggalebek ko kapakaozor o mga Bai

So sapak a diing galebek sa kapakaozor o manga bai (DAW) o Ompongan o manga Inged sa Doniya a sii matatago sa New York, na aya somasapidaw go somasakodo

ko Lompokan sa Kadadas o Dikapakarerepeng o Manga Bai. Giya DAW na dii makipagogopa ko manga ped a sapak a UN ko kapepakhaulada ko sabot go galebek pantag sa kapasadan aya na go so katanto niyan sa so kabenar o manga bai na tatap so katatago iyan sa ginawa san ko langowan a kapasadan ko manga kabenar a kamamanosiya i sii sa doniya.

O aden a legawan a ped a phangnalen ko kabenar o manga bai na kahatoon anan sa Division's home page at <http://www.un.org/womenwatch/daw>, or send an e-mail to daw@un.org

Odi na pakitokawa kano sa
Development and Human Rights Section
Department of Public Information
Room S-1040, United Nations
New York, NY 10017
Tel.: (212) 963-3771 Fax: (212) 963-1186 E-mail: vasic@un.org

Miyasambot Makabangon sa walay (Early Marriage) **by Yasmin Busran-Lao**

Si Mariam na ikatelo a wata a aya ama iyan na abogado ago aya ina iyan na da makapasad magiskuwela ogaid na makapopon sa kawasa ago mala i bangsa pamilya.

Ipoon ko kiya tontot sa ilmo i Mariam na isa seka niyan ko mapasang sa kelas iyan ka oman seka niyan peka began sa onor oman kelean so eskuwelaan. Aya karina on na seka niyan e mimbalo a valedictorian ko kiya graduate iyan sa elementary. Miyaka pass sekaniyan pen sa full scholarship sa high school.

Ogaid na isa ko irampay sa 12 ragon a idad i Mariam a aya niyan mambo di kapag eskuwela sa first year high school, aden ko manga tonganay niyan ki ina iyan a miyakapamikir a phaki phangaroma iran ko wata iran a si Abdul si Mariam ka aden makakasoy so di kanggiginawai o manga lokus ago aden siran makakowa sa balaiya iran a tengke iran ko bangsa ago kadato sa inged.

Si Abdul na 21 a idad iyan a gopen miyaka graduate sa accounting ago dapen a galebek iyan. Ogaid na kagiya seka niyan i kaka a wata ago paka tataya an o manga lokes iyan na mangengeraon niran so mapetamok ko betang.

Isa ko paganay a maaloy a kaphangaromaa ki Mariam na diron makaayon si ama iyan ka katawan iyan a kangodaan pen si Mariam ago mapasang a wata na kabaya iyan na makapasad pasin magiskuwela. Bapiya da niyan kaisa-i si Mariam o pagiyog ata-a ka di miya ilay niyan a kakhakharata a ginawa Mariam ka gomogoraok den ago daden kan ipoon ko kiyanege niyanon a phangaromaan seka niyan. Ogaid na kagiya aya maawid ki Abdul na diran karaw ki karoma niyan na miyaka ayon siran non sa aya taman a miyapamangniran na di maka genek magiskuwela si Mariam sa mitaras iyan so kaphagiskuwela niyan .

Miyapangaroman si Mariam ko kiyalekebi ko eskuwelaan a aya idad iyan na 13. Miyasambot seka niyan maogat na mimbawata kagiya ko 14 a idad iyan. Miyakasagad sa maregen a kaogat si Mariam. Miyakapira seka niyan maospital ka pesagaden a balilit bapiya dapen maoma so olan iyan.

So Kiyapaka bawata i Mariam na somiwi magiskuwela ka si Abdul na rominiview sa board exam sa accounting. So manga lokes i Abdul i di kiran di gasto. Miyaka graduate si Mariam sa high school ogaid na miyaka genek peman ka miyaogat peman. Ipoon roo na daden makasowi magiskuwela si Mariam ka mithondotondog a a kiya ogat iyan sa sapolo. Si-i ko sapolo a kiyagat iyan na dow a miyabagowas son sa pitaro o doctor iyan na diden kaphakay o ba seka niyan pen maogat paparoman ka kiyadaan den sa bager so matris iyan.

Miyategel Mapangaroma (Forced Marriage)

Si Subaida na 19 a idad iyan isako mategel suka niyan mapangaroma. Sa oras oto na estudyante seka niyan sa college a phekowa sa course a business management. Si Ali na engineer a gomagalebek sa Saudi Arabia. So manga lokes i Ali na kabaya

iran na makapangaroma si Ali sa tonganay iran a di iran di mipagawida balababaron a miyakala so sokatan i Ali. Miyangingiza siran ko manga tonganay iran rakhes a miyamangni siran sa manga toladan o manga raga a miyapanaro kiran o manga tonganay iran. So manga toladan na inipakawit iran ki Ali.

Si-i ko manga toladan a minipakawiton na aya miyapili i Ali na si Subaida. Pitharo iyan ko manga lokes iyan a kagiya miyaoma so bakasyon iyan sa tondog a olanolan na kabaya iyan na sa kabakabaling iyan na makawing den bago makasowi sa Saudi. So kiyatharoa niyan roo na so manga lokes i Ali na mimbabanog siran sa makaawid ko Ali poon ko masipeg ago di karao o manga lokes i Subaidah. Aya miyatoon iran na so ina a bai i Subaidah ki ina iyan a karoma o bapa i Ali.

Titho a di karaw i Subaida giyangkoto a ina iyan a bai sabap sa isako maito seka niyan na ayaon miyakaoyag ago mala a babalasan o manga lokes i Subaida sangkaya ina iyan a bai ka aya kiran phakaogop igira a phekharegenan siran. Isako paganay a maneg i Subaida a phangaromaan seka niyan na miyatharo iyan den a di seka niyan pagiyog ka magimasad magiskuwela. Miyatharo iyan pen a o thegela seka niyan na palagoy seka niyan odi na phagaget baden. So kiyane aon o manga lokes iyan na tanto a miyaka awid a pamikiran iran ogaid na bapiya i ranon iran ko wata iran na khategel iranden ka phakaito siran ko ina a bai i Subaidah. Aya siyowa iran na inimbitiyarairan si Subaida na miyangangaloyan siran non rakhes a pitharo iran non a o di niyan khabayai si Ali na imbowang iran.

Si Subaida na maaleken sa lokes iyan ipoon ko maito seka niyan pen. Mala pen a ranon iyan ki ina iyan a bai. So kiyapangangaloyan i ina iyan ago si ama iyan a aya pontok iyan na andamanaya i kapakabalas iyan ki ina iyan a bai ko kiya oyaga niyan rekaniyan ago so manga limo iyan kiran, so di kapaka ito i ina bai niyan ko manga kiyamongan iyan na aya mala on na para sa kamapiyaan niyan nai ka aya makaphangaromaon na phakadaya sekaniyanon ka malai sokatan. Liyo pen sa kinimbitiyarain o manga lokes iyan ki Subaida na pitimotimoan seka niyan o manga babo iyan ago manga bapa iyan ki ama iyan ago si ina iyan. Aya miyakapened pened don a titho a daden maka di si Subaida na isako imbitiyarai seka niyan ni ina iyan a bai.

So kiyapakaoma i Ali na mindiyalaga siran taros a tiyaalik so ka khawing aon ko ika lima gawi-i. Inilay niyan si Subaida na piyaki tharoon i Subaida a pagimasad seka niyan magiskuwela. Inayonan seka niyanon ni Ali sa pitharoon i Ali a penggalebeken i Ali sa kompaniya niyan a makasono roo si Subaida sa Saudi. Sa kapenayawa niyan sa kapakasong iyan sa Saudi na khapakay a itataros iyan den so kaphagiskuwela niyan.

Miyakawing si Subaida sa mama a kembosekaniyan tao na da niyan mailay ago di niyan katawan i olaola niyan. Misasarakan niyanon a kawiywiyag iyan. Da makataros magiskuwela si Subaida ka siyambot maogat. Sii ko kaogat iyan na daden makabaling si karoma niyan taman sa mimbawata seka niyan. Kiyoto den i maoolaola i Subaida a oman maling si karoma niyan na maogat seka niyan na phekaawaan peman i karoma niyan. So langon a awid a akal ko karitana ago kambiyata ko manga wata iran a pat ka tao taman sa kapagiskuwela iran na miyangan langon i Subaida. Aya bo a masangan non i Ali na so kapakawit sa gasto. Aya bo kiyapaka genek bawata i Subaidah na isako maka dowa sekaniyan kabagowasi.